

5355

D: 4929

LA VATRA SUFLETEASCĂ A NEAMULUI.

IV.

400

CUM NI-AU RĂPIT
UNIȚII ȘI UNGURII
SUFLETELE DELA NADĂȘ?

(1895—1924.)

O ÎNTREBARE ȘI UN RĂSPUNS
BCU Cluj / Central University Library Cluj
DE

DR. GH. CIUHANDU

asesor consistorial, preot misionar.

EDITURA AUTORULUI

ARAD 1925. TIPOGRAFIA DIECEZANĂ.

2084

Prețul 5 Lei.

N° 209/1933

535

LA VATRA SUFLETEASCĂ A NEAMULUI.

BCU Cluj-Napoca

4060 027 6660

IV.

**CUM NI-AU RĂPIT
UNIȚII ȘI UNGURII
SUFLETELE DELA NADĂȘ?**

(1895—1924.)

UN ÎNTREBARE ȘI UN RĂSPUNS

DE

DR. GH. CIUHANDU

asesor consistorial, preot misionar.

EDITURA AUTORULUI

ARAD 1925. TIPOGRAFIA DIECEZANĂ.

2084

In loc de prefață.

Pentru a da un răspuns la întrebarea pusă în fruntea acestei broșuri, avem mai întâi să arătăm cuprinsul legilor de stat, cari trebuiau ținute în seamă la așa zisa „unire“ a Nădășenilor, un frumos sat de munte din județul Aradului.

Văzând cuprinsul legilor, se va înțelege și mai bine: prin ce *sîlnicii și înșelăciuni* s'a făcut așa numita „sfântă unire“, care nu este altceva decât un *legământ cu străinii*: cu Papa, marele ocrotitor de a pururi al Ungurilor și uneltitor la bolșevici împotriva Basarabiei noastre...

Iată, ce spune *legea LIII. din 1868*: § 1. Fiecare este în drept ca, *pe lângă observarea condițiilor și formalităților statorite în lege*, să treacă la alta confesiune, respectiv să se întoarcă la alta religie. — § 2. Numai acela poate trece, care a *împlinit 18 ani* de vârstă. Femeile însă, după căsătorie și dacă n'au ajuns încă aceasta vârstă, pot să treacă. — § 3. Celce vrea să treacă, ori de care biserică s'ar țineă, are să-și descopere acest gând, înaintea preotului său, fiind de față *doi martori* pe cari însuși și-i alege. După *14 zile* împlinite dela declarația dintâi și cel mult *înainte de a trece 30 zile*, declară preotului comunei sale bisericești, înaintea aceluiași sau a altor doi martori, că rămâne și pe mai departe pelângă hotărîrea sa de trecere. — § 4. Celce dorește să treacă cere, despre declarația dintâi și de a doua oară, dela preotul înaintea căruia și-a descoperit gândul de trecere, *atestat separat*, netimbrat. — § 5. Dacă pro-

tul, din orice pricină, nu ar da atestatul cerut, martorii din cele două rânduri, cari au fost de față, dau *atestare netimbrate*. — § 6. După ce atestatele primite în acest chip, le-a prezentat preotului confesiunii la care vrea să treacă, prin aceasta biserica respectivă este pe deplin îndreptățită să-l primească în sinul ei. — § 7. *Preotul, căruia i-s'au prezentat atestatele, adeca acela la care s'a încheiat trecerea, este dator să înștiințeze pe preotul acelei comunități bisericești, de care se ținea mai nainte cel trecut.* — § 12. *Dintre copiii născuți din căsătoriile amestecate, pruncii urmează religia tatălui, iar fetele religia mamei.* — § 13. *Creșterea religioasă a copiilor nu se poate schimba nici prin moartea, dar nici prin despărțirea legală a căsătoriei.* — § 14. *Dacă cutare dintre părinți trece la alta religie decât ceea urmată până aci, copiii cari nu au împlinit 7 ani îi urmează, după sex, celui trecut...*

*Legea XLIII. din 1895.*¹⁾ despre liberul exercițiu religios încă dă voie la treceri (§ 5.) „A ieși din oricare religione ori a intra în oricare confesiune *se îngăduie ori și cui, sub condițiile statorite în legi*“. — § 23 cere respectarea condițiilor și formele de trecere din legea dela 1868 (§§ 1—5 și 7) și orânduiește ca *atestatele de trecere* să fie prezentate factorului politic administrativ (primarilor, în orașe; preturilor, pentru sate), iar acesta ie a proces verbal și înștiințează despre împlinirea trecerii pe preotul dela care s'a făcut trecerea.

Alte dispoziții:

Dacă atestatele nu sunt găsite în regulă de către organul politic-administrativ, care are datoria să le controleze, procesul verbal se refuză, iar trece-

¹⁾ Legea a fost publicată și a intrat în vigoare la 26 Nov. 1895.

rea nu se consideră ca încheiată (Deciz. Nr. 1679/1905 a Curții de cassatie ung. — Judecătorie adm.)

Dacă trecerea nu întrunește condițiunile cerute de lege, ca nu poate fi ținută în seamă. Deci toți aceia, cari n'au ieșit, potrivit legilor, din confesiunea lor recunoscută de lege, au să fie considerați ca aparținând și pe mai departe acelei confesiuni, chiar și dacă ei se consideră pe sine ca urmând alta confesiune. (Ordin. Nr. 56/1896, § 5., a Ministeriului ungar de Culte și Instr. publică).

Iată *legile, ordinațiunile* ministeriale și *deciziunile judecătorești* mai de seamă, cari trebuiau observate și în cazul trecerilor dela Nadăș.

Dar să vedem acum: *cum s'au petrecut* lucrurile — cum s'a infiripat acolo așa zisa „*sfântă unire*“!

Cum ni-s'au răpit sufletele dela Nadăș ?

În Martie 1895 murise bătrânul preot Vasile Popescu din Nadăș, fără următori direcți. Avea însă un „înrudit“, pe Cornel Popescu, care voia cu orice preț s'ajungă preot acolo, fără să fi terminat nici măcar școale secundare, necum și cursul teologic. Sinodul eparhial, dela care ceruse încuviințare de a fi hirotonit și de a face cursul teologic de 3 ani în 5 ani, l-a respins.

Pentru a izbuti, a tulburat poporul din Nadăș, între altele și cu pretenția de a regulă din nou dotația preoțească, *reducând stolele și birul* preoțesc. Refuzate fiind atari apucături, gâlcevitorii s'au pus pe lucru, fluturând în popor *steagul uniației*, zicând că la unieți nu sunt stole și bir; iar preotul g. cat. Vasile Anca din comuna vecină dela Cristaminiș, s'a pus pe lucru, mai departe suflând în focul aprins la Nadăș. Prilejul se părea cel mai potrivit pentru asemenea uneltiri, deoarece în primăvara anului 1895 erau vacante amândouă parohiile noastre din Nadăș.

Între atari împrejurări se pornește acțiunea unionistă așa fel, că la 8 Iulie 1895, preotul g. catolic putea aviză pe noul preot Gheorghe Popovici, ales atunci de curând, că a primit în „sfânta unire“ peste 600 suflete din Nadăș.

Să vedem acum, cum a decurs actul ieșirii dela noi și al primirii la „sfânta unire“. Cele ce le înșirăm aci s'au dovedit cu prilejul unei investigații, ce o făcuse — de altfel prea târziu — protopopul, la ordinul Consistorului, în anul 1902. Dar și Tribunalul Arad a avut prilej să facă niște constatări (în 1916) pe cari le utilizăm, aci numai resumativ.

Ceice voiau să iasă din Biserica noastră s'au prezentat într'o seară târzie din luna Iulie 1895, la

casa preotului Gh. Popovici, cu gloata și nu individual cu câte doi martori, cum cerea legea ungurească de treceri. Gloata eră întovărășită de secretarul, ungur, Jung Péter și de primarul, apoi de doi jidovi din Nadăș, cari aveau să figureze ca martori. Nici a doua prezentare, dacă va fi avut loc, nu a corăspuns legii mai mult ca declarația întâie de ieșire. Primarul Teodor *Horga*, prezent la acele tumulte, o mărturisește înaintea protopopului, că nu are știre de treceri legale la unație. — *Bușca Todor*, o căpetenie de rezvrătiților o spune protopopului, că el nu știe de treceri legale. — *Hetco Ioan*, o alta căpetenie, arată, cum preotul g. cat. V. Anca, lucră în casa lui C. Popescu din Nadăș, că dacă vinea acolo cineva, îl luă în listă, nu numai pe dânsul, ci și pe toți ai casei, și-i ținea apoi de „uniți“, și că apoi a făcut pe ei slujbă cu patrafir și cu cruce. — *Medrea Bulc* și *Gheorghe Bușca* spun înaintea protopopului, că ei țin la unație mai mult de frică, deoarece Consistorul g. cat. din Oradea-Mare li-a luat iscăliturile, obligându-i să răspundă cu *averile lor (!?)* pentru păstrarea unației în Nadăș. (Apucătura aceasta fără de nici un temei legal, nu e uitată nici azi!)

La Tribunal, în firul amintitului proces penal, făcut preotului de mai apoi Valer Popovici din Nadăș tocmai în legătură cu trecerile nelegale dela Nadăș, s'a dovedit la 1916, mai multe disordini în jurul trecerilor din Nadăș. Le vom specifică mai târziu.

Cu aceste scăderi erau în curat și pricinașii noștri, dar și candidatul lor, care voiă să între la studii teologice la g. catolici; dar a fost respins. In aceeași vreme, prin August, Episcopia din Arad aveă știrea, că „preoții uniți lucră din rășputeri, zi și noapte, la atragerea oamenilor pe partea lor“. Urma-rea acestor zavistnice tulburări a fost, că, deja la 1 Sept. 1895, se afirmă că ar mai fi în sat numai 4—5 familii ortodoxe. Celelalte, toate întraseră în apele amăgitorilor.

În toamna anului, dupăce pricinașul C. Popescu fu pus de învățător și i-se dădu astfel posibilitatea de existență și i-se puse în vedere că va fi primit la cursul teologic din Arad dacă se va afirmă bine ca

învățător, — oamenii s'au domolit, iar uneltele capelei g. catolice — care fusese înființată în Nadăș înainte de a fi existat acolo g. catolici după lege — au fost trimise preotului g. c. din C.-Miniș, *cu niște țigani*, deoarece el întrelăsase a veni să și-le ducă, după cum fusese invitat.

Tulburările însă nu încetează nici cu atâta. Din contra, în primăvara anului următor (1896), când pela episcopia g. cat. umblaseră niște potcași, se pornesc din nou. „Deputația“ ce alergase pela Oradea, voia să afle: *nu cumva comuna ar fi restituită în posesiunea pășunatului deodinioară, dacă ar trece la unire?* La început, deci, unația avea să tragă dungă peste stole și bir; iar acum eră vorba să se obțină și pășunatul! *Spurcat târg și groaznică rătăcire* putea să însemne așa numita „sfântă unire“!

Așa se vede, Consistorul din Arad n'avea informații suficiente, pentru a interveni mai energic, până la o nouă desfășurare a lucrurilor. Cu atât mai stăruitoare, mai îndrăzneță chiar, eră *administrația politică ungiurească*, de a se pune pe partea unației. Astfel, d. ex. primpretorele, ungur, Kállay, împotriva protestelor preotului Gh. Popovici, cuprindea în niște procese verbale pe niște ortodocși, că fiind „g. catolici“.

Astfel decurg lucrurile, până în vâra anului 1899, când administrația ungiurească iese pe față, în favorul g.-catolicilor. Chestiunea trecerilor nu eră încă rezolvită; treceri legale nu se făcuseră încă; o încercare a Bisericii noastre, de a scoate la iveală curatul adevăr, nu ar fi reușit, pelângă puțină energie cu care se lucră. Și din aceasta slabiciune a noastră, a prins curaj partea contrară, după dictonul: Când îngerii sunt fricoși, dracii sunt îndrăzneți.

Iată adevca ce se întâmplă la 23 Iulie 1899, după patru ani dela ivirea tulburărilor religioare: Solgăblăul Kállay iese în fața locului la Nadăș, să asiste la conscrierea oficială a celor „trecuți“ la unire. De față eră și preotul g. c. V. Anca, asistat de 13 — slab și caracteristic număr! — țărani analfabeți, pe cari un alt țăran îi iscălește din josul listei despre cei trecuți.

Aceasta listă, care cuprinde 185 familii ortodoxe înstrăinate cât prin silă cât prin amăgire, a fost întocmită fără să fi fost de față, sau măcar învitată, cineva din partea comunei bisericești ortodoxe, ori din a Episcopiei Aradului. Putea dar, mai târziu, s'o spună însuși Ministeriul unguresc al Cultelor și Instrucțiunii, într'un moment de sinceritate, prin hârtia sa cu Nr. 165.825/1913, că lista dela 23 Iulie 1899 s'a făcut din partea bisericii g. catolice. Să ne fixăm bine aceasta declarație, a ministrului unguresc! Lista aceasta, nici n'a fost trimisă de nimeni, nici comunei noastre bisericești din Nadăș și nici Episcopiei noastre, până d'abia la 13/26 Iunie 1914, când se împlinesc 15 ani dela gătirea ei.

Ajunși uniții la aceasta izbândă, au dat năvală nouă împotriva credincioșilor noștri și caută să se organizeze. În Ianuarie 1902, protopopul g. c. Pășcuț din Șiria încheie cu un jidan un contract de chirie, pentru casă parohială și capelă, având ministeriul să plătească chiria.

Dupăce intrase la Consistor rezultatul investigației făcute de protopopul I. Georgia în Iunie 1902 (despre care pomenim mai sus), - Episcopia autorizează pe fiscalul său, acum răposat, Petru Truția, să intervină la vicespan (subprefect), pentru a se trimite în fața locului o comisiune mixtă, care să controleze și să constate legalitatea, mai bine zis: ilegalitatea trecerilor la — „sfânta unire“.

Fiscalul consistorial, în hârtia prin care intervenia, a făcut provocare la dispozițiile legii (§ 3. LIII. din 1868), de a fi admiși la trecere numai cei de peste 18 ani, dar și aceștia având să facă declarație, în două rânduri, însoțiți de câte doi martori. Se mai spuneă în scrisoarea fiscalului, că ai noștri au fost primiți la „unire“ fără respectarea formelor de trecere și chiar și ceice, în vârsta de 7—18 ani fiind, ar putea să treacă numai după împlinirea vârstei de 18 ani. Se accentuă bine și aceea împrejurare că, pe urma trecerilor nelegale și a îngerinței vinovate din partea bisericii g. catolice, se dă auză la tulburarea ordinii și a referințelor de drept chiar, între altele prin aceea că în matriculele de stat credin-

cloșii bisericii ortodoxe, sunt înregistrați ca g. catolici.
— Așa dar se începuse acum — după furtul de suflete de până aci — a se falsifica registrele stării civile sau matriculele de stat.

Autoritatea politică, a căreia ocrotire o cerea Biserica noastră prin fiscalul său, nu-și bătea prea mult capul cu remonstrația noastră. Și, în aceeași vreme, *preotul g. catolic sosise deja în comună și începea să facă și servicii peste credincioșii noștri.* El cununase trei părechi de ortodocși, cari nu făcuseră trecere legală.

Și în vreme ce Consistorul nu aflase chip de a-l aduce la rezon pe preotul ingresor, acesta umblă prin sat, în toamna anului 1902, însoțit de doi agenți provocatori ai săi, Gheorghe Butaciu (Ociuc) și Ioan Hetco (husariu), amenințând pe oameni cu pedepse și scriind de uniți pe cei slabi de ânger. Și, după ce, în chipul acesta puseseră stăpânire pe mai bine ca 200 familii scrise la uniți fără observarea legii de treceri, trebuiau căutate *mijloacele de a-i ține pe oameni în mregele lor.* Mijloacele s'au și găsit: Pe lângă agitația împotriva stoloșilor și a birului preoțesc și pe lângă nădejdele pășunatului, ispititorii mai aminteau bietelor lor victime, că vor primi biserică de a gata, zidită din fondurile catolice (dar n'au primit-o nici până azi !); — erau sfătuiți, să nu contribue la susținerea școlii ortodoxe din sat (fiindcă vor primi școală de stat, ceea ce, din fericire, de asemenea nu s'a împlinit !). Va să zică: *se menaja slăbiciunea poporului,* de a nu cheltui dela sine nici pentru sufletul său și nici pentru cultura sa, iar prin hatârul acesta, al scutirii de jertfe materiale, să se poată menține „sfânta unire“ cu străinji și cu dușmanii propriului tău neam ! Iată, ipostasul imoral al acestui legământ străn ! Iată, de ce administrația ungurească ocrotea unația și nu grăbiă să trimită comisia mixtă cerută de noi.

În Febr. 1903, vicespanul din Arad face atâta, că cere Consistorului, să numească persoana prin care se va reprezenta în comisia mixtă. Dar tot atunci, cum trebuia, avizează și episcopia g. c. din Oradea. Aceasta, temându-se de investigația prin comisie

mixtă, — caută expedientul de a se feri de lumina zilei, spre a putea să lucreze și mai departe la întunecul apucăturilor, de cari se folosise până aci. De aceea, Episcopia g. cat. caută să deplaseze chestia. Și, în loc de a-și trimite delegatul său în comisia mixtă, răspunde vicespanului, că statul a înființat deja în Nadăș parohie g. c., pe care o și dotează și că trecerile, excepționate de noi, au fost verificate ca legale din partea *unei comisiuni mixte*, — ceeace, însă, nu eră adevărat!

Comisia mixtă, ce o cerusem, așa dar nu se ordonează, nici până la sfârșitul anului 1903, și nici — până azi!

Se întâmplă însă altceva, în toamna anului 1903, pentru a mână din nou apa pe moara unației, măgulind slăbiciunea de a se feri de jertfe culturale: Prin sat adeca se faceă propagandă, spre a-i ademini și pe cei ce ne mai rămăseseră, *să ceară școală de stat*, — deși aceea aveă să se țină în limba ungurească — *dar la care se va contribui numai cu 5% după darea de stat*.

Fiscalul Episcopiei noastre sta mereu de administrația politică, să trimită comisia mixtă, ce o cerusem. Dar pentruca ea să nu fie ordonată, a intervenit Episcopia g. cat. la *Ministeriul ungar*, de unde îi vine vicespanului un *ordin, pe temeiul căruia vicespanul, sistează, fără de nici o motivare, investigația solicitată de Biserica noastră*.

Astfel g. catolicii, răzlesc din nou prin siluirea legilor și prin ocrotirea nelegală, acum și din partea Ministeriului ungar de culte.

După aceasta brutală intervenire a ministerului și a administrației politice, Episcopia ortodoxă, în loc de a-și face o nouă orientare și a păși energetic, așteaptă din nou desvoltarea lucrurilor, până la 1912.

În acel an, preotul nostru Valeriu Popovici — al doilea paroh din Nadăș — denunță superiorității sale bisericesti următoarea apucătură din partea preotului g. cat. Acesta adeca luă din mâna credincioșilor ortodocși, afirmativ trecuți la unație, *extrasele matriculare*, pe cari le cereau dela preotul ortodox; *le redactă din nou, întroducând în rubrica confesiunii*

aparținerea la confesiunea g. cat. O falsificare și o nerușinare în toată regula!

Nouile documente le trimitea apoi ofițerului stării civile (matriculantului de stat), ca *pe baza lor să introducă în registre confesiunea.*

Prin Septembrie 1912, când era vremea să se încaseze de administrația comunei politice restanțele în cult (pentru susținerea școlii primare ortodoxe din Nadăș), pretorele dăduse ordin confident notarului (secretarului): *acei restanțieri, cari vor declara că-s uniți, n'au să fie execvați pentru cult.*

Preotul g. cat. din aceea vreme, Teodor Dringó, contând prea mult la sprijinul străinilor, se incumătă să facă arătare la Tribunal împotriva preotului Gh. Popovici, pe motiv de — agitație confesională. (Obrăznicile g. catolice dela 1895 până în anul 1913, când se face aceasta arătare, *nu erau agitații confesionale!*) Cazul era, că preotul nostru îngropase pe Iuliana Mihăieș, o femeie, care ajunsese să facă numai o singură declarație legală de trecere și murise înainte de a face și a doua declarație. Firește, Procuratura, cu deciful Nr. 2/1913 a refuzat procedura împotriva preotului nostru, despre care se constată, că nu săvârșise nici o neorânduială.

Chestiunea cu malverzațiunea sau falsificarea matriculelor de stat în paguba Bisericii ortodoxe, ajunge și la Ministeriul unguesc. Avea, unde să ajungă! Matriculele trebuiau îndreptate, prin ordin de al Ministeriului Cultelor; dar Ministeriul acesta nu putea face acest lucru, fără de a lovi în interesele bisericii g. catolice pe care o ocrotise, și fără de a se desavuă pe sine însuși. Și fiindcă Ministrul Cultelor trebuia să facă ceva, iată: ce și cum a făcut.

La 12 Dec. 1913., prin ordinul său Nr. 165.825 — care nici *un fusese comunicat și Consistorului dela Arad* deși era vorba de una din comunele sale bisericesti — Ministrul de Culte caută să tranșeze chestia numai prin organele sale subalterne. Se orânduia adecă, să se procedă pe baza listei de treceri — *lista dela 23 Iulie 1899* — după recunoașterea Ministrului însuși „*gătită de biserică g. cat. și vidi-mată oficios de solgabirăul*“ (pretorele) dela Târnova.

Și-acum, să mai vedeți obraz și dreptate: Ministrul nu ziceă, să se constate legalitatea ori ilegalitatea trecerilor trase la indoială de Biserica noastră; — nici îl ardea pe Ministru să pună matriculele de stat în consonanță cu starea de drept ce atârna de ilegalitatea trecerilor, — ci Ministrul ordonează ca, *pe baza unei liste, gătită unilateral, să se constate, că din cele 185 familii de „uniți”, cine dintre majoreni și cine dintre copiii și fetele acelorași, aflători sub 7 ani, vor fi revenit la ortodoxie?*

„Pertractarea” la pretura din Târnova, care avea să execute ordinul ministerial, s'a ținut *fără de reprezentantul* Episcopiei noastre. Cu acel prilej, în primăvara anului 1914, pretura constată prin deciziunea sa Nr. 227/914, că nimenui n'a întors la ortodoxie, deci toți cei scriși la uniți sunt a se considera de atari.

Fiscalul episcopiei ortodoxe propune: să se reia firul acțiunii de apărare de acolo, unde îl rupsese, în mod volnic, Ministerul când, la 1906, sistase investigația asupra nelegalității trecerilor la unație.

Din mandatul Consistorului, fiscalul apelează împotriva hotărârii preturei, la viceșpanul județului Arad. În resumat, el spune, în apelul său, următoarele: Excepționează lista dela 23 Iulie 1899, că una ce nu poate forma isvor de drept la judecarea cauzei; — că legile de stat privitoare la treceri au fost violate; — că la 1902, când Consistorul ceruse investigație în cauza trecerilor, pe urma ordinului ministerial Nr. 45959/903 viceșpanul dela Arad a sistat investigația. Se dificultează și felul șiret, în care, prin noul ordin ministerial dela 1913, se pervertea procedura. — În butul acestei apelate, viceșpanul, prin deciziunea sa Nr. 16635/914 din 17 Iulie 1914, respinge recursul Bisericii ortodoxe și aprobă deciziunea preturei, din aceleași juste și corecte motive (?), pe cari ea se întemeia.

Se face acum recurs la însuși Ministrul de culte. Se mențin motivele din recursul anterior, cari fuseseră absolut neșocotite. I-se spuneă Ministrului în numele Bisericii noastre, că aceasta îi așteaptă hotărâre dreaptă, și nici de cât privilegiul ori favoruri; —

că i-se cere o ocrotire chiar și în fața agresiunilor bisericii g. cat., câtă vreme legile sunt legi și nu pot fi călcate cu volnicie. — Dar Ministrul, prin rezoluțiunea sa Nr. 23220/915 trece, și el, la ordinea de zi peste acest apel, aprobând deciziunea preturei resp. a vicespanului „din motivele sale întemeiate”, precum și din acel *motiv special, că precizările de mai înainte, luate de bază la deciziuni, sunt lucruri încheiate de mult în mod legal (? !)*.

•Prin urmare, atitudinea Ministrului — care trebuia să fie paznicul respectării legilor statului, dar în realitate eră ocrotitorul unației chiar și prin violentarea legilor — se fixează în următoarele două lucruri: suprimă investigația, de care tremurau g. catolicii, asupra ilegalității trecerilor, iar prin hotărîrea sa din urmă menține în vigoare, ca având caracter de drept, malverzațiunile comise asupra matriculelor de stat, în favorul bisericii g. catolice.

Numai orbul nu vede, ce strânsă tovărășie eră între ministerul unguresc și între biserica g. catolică, care-și recrută credincioși, în acest rușinos și sîlnic chip, în județul Aradului, unde până și azi, d'abia sunt ici-colo câțiva g. catolici prizăriți în câteva sate!

Episcopia g. cat. din Oradea-mare triumfează, deci, din nou prin aceleași mijloace practicate în trecut. Iar preotul nostru se vaieră din nou, că iarăși au început, în prag de toamnă — când se încasează dările bisericesti restante — agitațiile în popor pe tema speselor de susținerea școlii ortodoxe.

În vremea, când tocmai ar fi trebuit să se iee din partea Bisericii noastre demersuri nouă de apărare împotriva tovărășiei maghiaro-unite, intervine un incident neașteptat și prielnic, care împuneă o așteptare oarecare. Eră vorba de procesul penal, ce se făcuse preotului Valeriu Popovici, între următoarele împrejurări. Preotul acesta eră dat în judecata penală a Tribunalului Arad, deoarece pe extrasul de botez al lui Atanasiu Cioban, născut în 1878, și afirmativ trecut la g. catolici, preotul nostru introdusese clauzula, că numitul, și acum (la 1915) este ortodox și că actele, cari l-ar înfățișă ca fiind de alta confesiune, sunt false. Pentru aceasta, clauzulă, pretorele din Târ-

nova, cu învoirea ministrului, l-a dat pe preotul V. Popovici în judecată pentru — calomnie, de care, așa se zicea, s'a făcut vinovat contestând validitatea unui document — lista dela 23 Iulie 1899! — pe care l-au recunoscut de valid toate organele *administrative*. Tribunalul, organ de *justiție* (!) l-a și pus pe preot sub acuză și a fixat termin de pertractare.

La pertractare, acuzatul preot a cerut dovedirea judecătorească asupra legalității ori ilegalității trecerilor. S'a făcut investigația cuvenită, pe care justiția nu o putea suprima cu înlesnirea ce-i eră dată administrației politice. Tribunalul aveă să dovedească: cum s'a făcut trecerea credincioșilor ort. din Nadăș la unație? și cum de a ajuns pretura, la 1899, să vidimeze și să confirme lista dela 1899 a trecerilor? (Deciziunea din 20 Ian. 1916 a Tribunalului). — Investigația s'a și ținut, la Tribunal, unde s'au constatat unele scăderi esențiale în procedura trecerilor. Totuși Tribunalul, prin sentința sa Nr. B. 6279/17 din 27 Mai 1916 l-a osândit pe părintele Valeriu Popovici pentru calomnie, cu o amendă de 200 coroane, deși în însași motivarea sentinței se constată, că Atanasie Cioban nici când n'a trecut legal la g. catolici.

Cu prilejul pertractării la Tribunal s'au constatat în procesul verbal dela 27 Mai 1916, prin opt martori ascultați și s'au trecut și în motivarea sentinței de osândire, lucruri ca cele ce urmează, pe cari le spicuiam aci și anume:

Că trecerile la unație s'au început în legătură cu gâlcevile bisericesti din sat (deci nu pentru motiv moral); — că trecerile nu s'au făcut individual, ci cu gloata, întovărășită, înaintea preotului ortodox, de doi jidovi din sat, cari aveau să fie „martorii“ trecerilor (fasiunea secretarului Jung Péter).

S'a mai dovedit, că în lista celor trecuți, întocmită în vara anului 1899, au fost cuprinse și persoane, cari la gătirea listei nu erau nici măcar în viață. Astfel: Văduva lui Iovanuț Grigorie (nr. 13. din listă), Biriș Todor (nr. 50), Bulc Todor (nr. 136) și Bulc Măriuță (nr. 174).

Apoi martorii: Iovanuț Ioan (nr. 3 din listă)

Pui Medre (nr. 16), Iovănuț Arsenie (nr. 53), Bușca Vasilie (nr. 89) și Conta Petru (nr. 172) au mărturisit în fața Tribunalului din Arad, că dâșii și familiile lor nu s'au declarat — nici legal, nici nelegal — că trec la g. catolicie, și n'au umblat de fel nici la bisericuța g. cat. Deci s'a abuzat de numele lor, când au fost trecuți în listă ca g.-catolici.

Mai departe, prin matriculele, prezentate de preotul acuzat înaintea Tribunalului s'a dovedit, că mai mulți tineri, băeți și fete, din vârsta de 7—18 ani, cari prin urmare nu puteau urmă părinților lor nici dacă acestia ar fi trecut legal la uniți, au fost luați și ei în lista afirmativilor g. catolici. Astfel: Marița și Gheorghe, fiii văduvei lui Iovănuț Gligor (nr. B. din listă), Hetco Gherman (nr. 18), Ardelean Todor și Gheorghe (nr. 25), Cioban Todor (nr. 29), Buțaș Gheorghe (nr. 34), Bitang Iov (nr. 47), Conopan Arsenie (nr. 51), Iacob Todor (nr. 52), Moț Ioan (nr. 58), Lupulescu Todor (nr. 62), Conta Arsenie (nr. 172 din listă). Toți acestia, după însași legea statului, rămâneau și sunt membri de drept și de lege ai Bisericii ortodoxe, iar starea aceasta se putea schimba numai în cazul, când dâșii — și alții de categoria lor — ajungând vârsta de 18 ani împliniți, ar fi făcut trecere după formă și lege, ceea ce însă nu s'a întâmplat.

In cazul lui Cioban Tanase, în jurul căruia se învârtea întreagă chestiunea penală a preotului Valeriu Popovici, motivarea sentinței Tribunalului conține următoarea constatare: „Și Cioban Tanase, pe al cărui extras de botez a introdus acuzatul clauzula incriminată, eră la 1895 numai de 17 ani“. Deci, zicem noi: nu putea nici să fi trecut cu tatăl său la uniție, și nici el însuși nu putea face declarație de trecere validă; prin urmare eră ortodox.

În ce privește malverzarea matriculelor, sentința din chestiune a constatat și următorul fapt: Un extras, dat din matricula ortodoxă pentru Nica Sânziana, preotul g. cat. l-a copiat, introducând în copie, la rubrica confesiunii, că „numita va fi g. catolică“.

În ce privește chestiunea înseși trecerilor, dacă acela au corăspuns, ori nu, dispozițiilor legilor §§.

3—7. LIII. din 1868 și § 23. XLIII. din 1895), „*nu se poate constată cu siguritate (kétségtelenül)*“, zice motivarea, pe când *faptele* învocate în motivare și specificate mai sus — zicem noi — sunt criteriile sigure despre nerespectarea acelor legi. „*Insași lista (dela 23 Iulie 1899) însă, în mai multe părți ale ei, este incorectă și contrară legii*“, adaugă Tribunalul, „deoarece cuprinde nume de morți și atari indivizi, cari nici când nu s’au declarat pentru trecere, precum și minoreni între 7—18 ani, cari după lege (§§. 2 și 14. LIII. 1868) în aceea vârstă a dâșilor nu puteau fi primiți nici prin voia lor și nici prin a părinților“.

În ciuda tuturor acestor încorectitudini dovedite, preotul nostru Valeriu Popovici a fost pedepsit, cum am spus-o, pentru că pe extrasul lui Cioban Tanase (dovedit, ca netrecut legal, prin însuși acelaș Tribunal, care-l judecă pe preotul nostru) făcea, cu privire la „activitatea oficială“ a solgăbirăului acuzator, o „afirmare punibilă, sau potrivită de a atrage după sine urmărire disciplinară“.

Preotul nostru, judecat, a înaintat recurs la Tabla regească (Curtea de Apel) din Oradea-Mare. Aceasta, prin sentința sa Nr. B. 1047/20, din 27 Dec. 1916, a nimicit sentința osânditoare a Tribunalului și l-a absolvat pe preotul acuzat de sub pedeapsă și de sub alta urmărire, iar spesele de proces le-a pus în sarcina statului.

Curtea de Apel constată, că afirmațiunea preotului osândit nu se referă la persoana și activitatea oficioasă a pretorelui Hanthó Jenő. Constată mai departe, că afirmațiunea încriminată a preotului e a se considera ca „un protest îndreptățit, deși nu a fost făcut la loc și în chip corăspunzător, împotriva ca un credincios al său (Cioban Tanase) să fie considerat, contrar legii, ca aparținător altei religii“.

Curtea de Apel nu are nici un cuvânt de desvalidarea celorlalte motive ale Tribunalului, cari sunt tot atâtea dovezi pipăibile despre nelegalitatea trecerilor dela Nadăș, ci trece pe lângă ele, confirmându-le indirect prin tăcerea sa, iar direct face atâta, că dă cuvenita satisfacție preotului terfelit. *Marele păgu-*

• *baș, însă, care eră și este Episcopia Aradului, a rămas nesatisfăcut, până în ziua de astăzi.*

Fiscalul consistorial, raportând (1918) despre acest proces în care-l reprezentase pe preotul acuzat, arată: cum prin sentințele judecătorești în special prin absolvirea preotului, s'au răsturnat toate măsurile administrației politice și ale Ministerului cu privire la trecerile nelegale și situația silnică din Nadăș, și propunea ca la timp potrivit, să se intervină la Ministeru. Spre a nu i-se atribui, bagseamă, tendințe agresive, Consistorul n'a inițiat, până de curând, măsuri pentru a reintra în drepturile legale de stăpânire bisericească peste sufletele ce ni-s'au răpit prin înșelăciunea gr.-catolică și prin silnicia administrației politice ungurești.

În timpul din urmă (în toamna anului 1924), înșiși Nădășenii ziși g.-catolici și-au dat seama de rătăcirea lor și, sub presiunea morală a împrejurărilor schimbate, și-au adus aminte, că e datoria lor, să facă a încetă desbinarea religioasă de până aci, iar frații să se adune în jurul vechiului lor altar. La 10 Noembrie a. tr. a și venit la Episcopia noastră o delegație de 4 țărani, cerând în numele lor și în al celorlalți, să fie reprimiți. Li-s'a răspuns: să-și facă cerere în scris și s'o iscălească toți cu toții pentru mai bună dovedire a gândului lor.

După ce episcopia a primit știre despre iscălirea cererii, m'a trimis pe subsemnatul: să constat starea lucrurilor și să raportez. Ajuns între ei, în 29 Noembrie mi-s'a dat cererea lor, iscălită de aproape 200 de inși. Dar am primit-o numai după-ce poporul, adunat obștește, mi-a declarat și cu graiul, că se identifică cu cererea și mă autorizează să cer pe mai departe măsurile autorității bisericești.

De încheiere las să urmeze acum *cererea poporului*, adresată P. Sf. Sale Domnului Episcop:

„Prea sfințite Părinte !

„Ne întoarcem cătră Prea Sfinția Voastră ca și cătră un adevărat părinte sufletesc și Vă aducem la cunoștință dorința arzătoare a sufletelor noastre de a

fi primiți în numărul turmei duhovnicești ce o păstoriți din mila lui Dumnezeu.

„Părinții noștri genunchele de oameni de acum treizeci de ani au căzut în vrajbă între olaltă și s'au răz bunat o samă din ei pe sfânta biserică, trecând la unație fără ca să fi îndeplinit trecerile după formele legilor de Stat. La unație trecusem ademeniți de străini și cu mărturia alor doi jidovi din sat și numai după ce am fost ademeniți cu foloasă materiale, că ni se va face biserică și casă parohială și școală fără să se fi făcut ceva din cele făgăduite. Dar astăzi văzând cum merg lucrurile, căindu-ne de cele ce s'au întâmplat și că este lucru plăcut lui Dumnezeu și neamului românesc venim cu suflete încrezătoare să ne primiți sufletele noastre și cu tot ce avem în bisericuța noastră...”

Așa cereau oamenii, și Episcopia Aradului i-a primit cu brațele deschise. Iar în aceeași zi de 29 Noembrie a. tr. după plecarea mea din comună, întreg satul „uniți” și ortodocși, a săltat de bucuria împăcării sufletești. *Obiectele sfințite din capeluța g. cat., pe care o evacua fostul „unit” iar acum ortodox dela roată, badea Crișan Niculae (care a fost și în deputație la Arad), au fost mutate și depuse cu cinste, în procesiune religioasă, în biserică ortodoxă, în loc de a fi trimise, ca la 1895, cu țigoni din sat, la mâna preotului g. catolic.*

Am resumat acest îndrăsneț și îndelungat *furt¹⁾ de suflete*, săvârșit la Nădăș în paguba Episcopiei Aradului, arătând și pornirea nouă, creștinească și românească, de împăcare a fraților învrăbiți din acel sat.

Ceeace mai rămâne de făcut este: Episcopia Aradului să-și ceară, iar autoritatea de stat să recunoască și *formal* drepturile de jurisdicție de odinioară, din care a fost scoasă în mod nelegal și în care a reîntrat deja faptic; — ca aceea crâmpiță de măsuri administrative silnice și nedrepte, consacrate prin Mi-

¹⁾ Termin împrumutat în acest caz din limbajul asesoriului consistorial și misionar diecezan al Episcopiei g. catolice I. Turdeana. Vezi răspunsul nostru din „Bis și Școala” nr. 1/925

nisteriul unguresc și date de gol prin sentințele judecătorești invocate mai sus, să fie nimicită, pentru restabilirea adevăratei stări de drept.

Toate aceste de până aci s'au scris pentru amuțirea celor ce ne amenință poporul și astăzi: *cu obligația de odinioară, că vor răspunde cu averile lor pentru caz de a se desființa unașia în sat, și cu darea în judecată pentru „furtul” capelei g. cat., dar și pentru lămurirea opiniei publice obiective, care nu poate fi decât pe lângă cauza dreaptă a Bisericii ortodoxe, una și în acest caz cu interesele Neamului și Țării.*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

500
407

Inc' o vorbă !

Văzurăm în cele de până aci, mai întâi, granițele sau *îngrădirile legiuite*, între cari putea să prindă ființă *legală* unația la Nadăș, iar, mai apoi, *mijloacele nelegiuite* prin cari ea s'a făcut. Și așa din toate aceste ni-am format convingerea, că *unația dela Nadăș nu flințează în mod legiuit acolo*.

Unația aceasta, dela Nadăș și de ori unde în mijlocul poporului nostru, s'a plămădit din vinovate socoteli omenești și nu din trebuințe sufletești curate. Ea s'a născut din vrajba de prin satele noastre din amăgirile celor cari pescuiau în toate tulburările de acest fel, și din ațîțările străinilor, cari voiau să câștige *ei prin unirea religioasă, dacă un alta, măcar să ne slăbiască prin desbinarea ce ni-o făceam noi înșine*. Ea a dat 'nainte, apoi, a prin călcarea legilor de cătră cei ce trebuiau ca, ei înșiși, să le păzească întâi și să facă să le păzească și alții. Cazul dela Nadăș e o dovadă, ca în toate celelalte sate, dacă le-ai lua pe rând și de scurt, pe toate.

Unația aceasta, a produs între frați otrava urei, și tot dânsa a secătuit în poporul de rând simțul de jertfă pentru sufletul și pentru cultura lui, pentru biserica și pentru școala lui. „Uniții“ ăștia, dela Nadăș și din tot locul unde trăesc printre ortodocși, — întocmai ca mătul care nu mai prinde șoareci și miaună cu ochii ațintiți la slănina stăpânului — au așteptat, pururea dela fondurile¹⁾ catolice

¹⁾ La Chereuș de pildă, în o puternică comună de g. catolici din jud. Arad, acestia nu-ș în stare, de ani de zile, să jertfească ceva dela sine, pentru a-și repara biserica și casa parohială, cari s'au distrus, fiindcă au așteptat să le renoveze „patronii“. Acum, în numele așezământului patronal ungar, vor să încaseze, cu proces, cheltuielii dela Românii ortodocși și dela nemți r.-catolici și dela alții de alta religie, cari au 'cumpărat moșia „patronului“ deodinioară. Ar trăi, se vede, și în România, tot din săul altora!

să le zidească biserici și să le plătească bine preoții (ca le lee numai stole mici), iar statului ungar li așteptau să le facă școli de stat (chiar și cu limbă ungurească, numai să plătească puțin pentru întreținerea acestora).

Iată, așa se prezintă unația în mijlocul poporului nostru: *că un mijloc străin de desbinare, care nu a contribuit la ridicarea sufletească și culturală a Sațelor*. Din contra, un nădășan, „unit“ până ca ieri, se văieră, că la „uniți“ sunt mai puțini cetitori de carte, fiindcă la școala noastră, ortodoxă, nu-și trimiteau copiii, ca să nu trebuiască a plăti pentru școală și învățător.

Așa s'a afirmat unația la Nadăș și pretutindeni, uude a dat printre ai noștri zavistia și dezbinarea aceasta religioasă, poreclită, mai întâi de cătră cătră străini; ca „*sfânta unire*“. Dar eu întreb: Poate să fie măcar ceva „sfânt“ în această desbinare, care va deveni tot mai prăpăstioasă, în măsura în care va trece vremea și va rămâne ea printre noi?

Dacă tâlcuitorii greșiți de pe la episcopiile gr.-catolice se încăpăținează în a trimbiță și mai departe „sfințenia“ acestei desbinări sufletesti și politice a Neamului Românesc, și dacă străinii țin la această „unire“ cu dâșii, care este *cuiul lui Pepelea în casa sufletului nostru românesc, avem, totuși, un mare noroc în norodul cu bun simț al sațelor noastre, care judecă altfel*. Insuși poporul dela sate, începe a se lepăda, nu numai la Nadăș ci și în alte ținuturi românești, de aceasta meteahnă străină — vorba „unitului“ protopop Gheorghe Maior deodinioară — și întoarce la vechile altare ortodoxe și românești.

Intoarcerea această la vechea vatră sufletească a Neamului Românesc este semnul vremurilor nouă, pe cari le-au înțeles și căroa s'au supus nu numai sate de gr.-catolici, ci și preoți învățați ziși „uniți“, doctori în teologie și în dreptul bisericesc apusean, oameni cu simțirea românească la loc!

Și-ar fi păcat de Dumnezeu, a nu sprijini această sănătoasă pornire a sufletului popular care el însuși

a făcut România de azi și e chemat să ne deie, ca mâne, unitatea religioasă și bisericească.

Dar sprijinul acela să se deie, *nu cu sâluire după tipicele ungurești, ci prin luminarea poporului, care va trebui să facă, el însuși, aceasta împăcare sufletească, tăind cu un ceas mai curând apa dela viclenele apucături și ademeniri, puse în curs din partea Sectarilor și a agenților deopotrivă primejdioși și între olaltă buni tovarăși, ai Papismului și Bolșevismului,*

Primejdioasă acțiune a tuturor acestor dușmani, cari ahtiază să ne cucerească pentru scopurile lor, o spun cu toată convingerea sufletului meu, nu va răzbi decât numai și numai prin desbinarea noastră. Și iarăși: altă armă, mai puternică, de apărare, nu avem decât, adunarea sufletească a întregului Neam Românesc în jurul vechei noastre Biserici ortodoxe, și trăind după învățăturile Domnului nostru Iisus Hristos. Iată, de ce se scriu toate acestea după cuvântul sfântului Evanghelist Matei: „*Celce cetește să înțeleagă*“.

